

Irinyi József, a sajtószabadság bajnoka

ABSTRACT

The study aims to describe the emblematic figure of József Irinyi who was a well-known journalist of the 19th century in Hungary. Irinyi played an important role in the Hungarian Revolution of 1848, and was one of the first politicians in the country who published a significant article on the freedom of the press, and proposed a draft bill on this subject.

Keywords: Hungarian revolution of 1848 ■ censorship ■ freedom of the press ■ press law

A földi létből alig hogy három tucat év jutott neki osztályrészül. Élete virágjában, fűtetlen és magányos szobájából ragadta el őt, Irinyi Józsefet, korának népszerű publicistáját, politikai gondolkodóját, 1848/49 hőség s aktív részvevőjét az értelmetlen halál.

A hírre, a sokak számára felfoghatatlanra és megmagyarázhatatlanra, elsőként a barát és pályatárs Jókai Mór, az írófejedelem jajdult föl az ő utánozhatatlanul érzékeny hangján: „Egy ifjú férfi, kinek deli alakja százados életet ígért; egy vidám jó barát, kivel kedves dolog volt találkozunk mindig; mert az ő arczáról tudtuk meg azt, hogy magunk sem vénültünk még úgy meg a hogy képzeljük; egy derék jellem, a kit büszkeségünk volt az irodalom nemesebb ivadéka közé számítanunk; egy szilárd becsületes, igaz szív, a minőnek értékét csak akkor ismerjük, mikor már elvesztők; egy nagyratörő szellem, évekre kiszámított ropant munkásság erős kezdeményével, - egyszerre csak kiesik sorainkból, - mint a csatában lelőtt harcos; még szemeink előtt a tegnapi mosolygó tekintet, még emlékünken hangzik a félbeszakított szó; - és ott állunk koporsója körül és hallgatjuk, hogy döng rajta a hideg hant.”^[1]

[1] Vasárnapi Ujság, 1859a., 103. Jókai szívhez szóló - kényszerűen rövidre szabott - nekrológiához a szerkesztőség, érezvén adósságát, hozzáfűzte: „Korán elhunyt barátunk életpályájáról s irodalmi érdemeiről később fogunk bővebben emlékezni.” Erre aztán pár hét múltával, 1859. április 3-án sort is kerítettek.

Irinyi Albison – Bihar megyében –, éppen kétszáz esztendővel ezelőtt, 1822 tavaszán látta meg a napvilágot.^[2] A pezsgő reformkornak karizmatikus hőse, daliás szereplője, a toll fiatalon is virtuóz mestere, a kard és a szó bajnoka, s mindenekelőtt, a pesti március ifjainak egyik későbbi vezéralakja volt ő.^[3]

„Felsőbb iskoláit” Nagyváradon s Debrecenben látogatta, ez utóbbi helyen már a jogtudományokban is pallérozta magát. Azonban későbbi pesti tartózkodása alatt – pedig jöllehet ide „joggyakorlat végett” érkezett – igencsak halvány érdeklődést mutatott a praxis iránt. Ehelyett az irodalom s a nyomtatott betű világában mártózott meg. A tekintélyes „Atheneum” folyóirat vezérével, Bajza Józseffel, Vörösmarty Mihállyal, Toldy Ferencsel került ismeretségbe, s külső munkatársként, szerzőként számos cikkével s friss hangjával vonta magára a figyelmet.^[4]

Korának „divatját” követve, 1842-ben felszedte sátorfáját, hosszú útra szánta el magát. „Bejárta Németország egy részét s Franciaországon átkelvé, Londont is meglátogatta...”^[5] Útleírásáról készült tudósításainak Bajzáék frissiben helyet adtak.^[6] Az izzó sorokból – ellentétben a hagyományos úti beszámolókkal – nem hegyek s völgyek, s még csak nem is távoli tájak köszöntek vissza, hanem politikai pillanatfelvételek a magyar honnak is mintaként kínálkozó, de legalább akként bemutatott fővárosok közéleti történéseiből.^[7] A felvilágosodás eszmevilágáért s a demokratikus értékekért lelkesedő, a haladás mellett kiálló fiatalember írásai ezek, amelyek – mint utóbb méltán, dicsérőleg meg is jegyezték – „figyelmet ébresztének a bátran és reményt gerjesztőleg feltűnt új név iránt”.^[8]

[2] Bármennyire is sajátos, de a fellelhető nyomtatott irodalomban születésének dátumát sehol sem sikerült fellelni.

[3] Ám mindennek ellenére, még ha a kései utókort tán érdekelhetné is Irinyi József életpályája, róla, életéről, küzdelmeiről, hányatott sorsáról – ha eltekintünk Aczél Eszter két évtizede megjelent írásától – nem készült részletesebben megrajzolt tabló (Aczél, 2000, 241-244.). Ez különösen annak fényében érdemelhet kiemelés, hogy bátyjáról, a hírneves feltalálóról, Irinyi Jánosról – igaz, nem érdemtelenül – Szakács Margit tollából olvasható volt egy hosszabb tanulmány. Ld. Szakács, 1963, 191-213.

[4] Az Atheneum mellett cikkei a Századunk fejlődéssel jelentkező orgánumban is olvashatóak voltak. Ld. például írását a bankrendszeréről: Századunk, 1941.

[5] Vasárnapi Ujság, 1859b.

[6] Ezek között a nagy forradalom szülőhelyének szelleme és atmoszférája hatotta át. Ez talán meg is magyarázta, hogy – mint Jókai után írták róla – „nem volt ő előtte tekintély, nagyság, lekomázott mindenkit”. (Ország-Világ, 1907, 1047.). A róla alkotandó kép teljességéhez azonban az is hozzátartozott, hogy „Irinyit pedig mindenki Józsinak szólította...” (Szabad Föld, 1972, 24.).

[7] E cikkek egyenként is különböztek, majd később csokorba szedve, önálló kötetbe rendezve határozottan elütött a kor újtíjegyzeitől, Széchenyi, Wesselényi, Szemere Bertalan, Tóth Lőrinc vagy Bölöni Farkas hasonló nyugat-európai vállalkozásaitól. Veszélyes alkotás volt ez a maga nemében. Az iskolapadtól éppen hogy csak búcsút vevő ifjú ember rácsodálkozása volt a kontinens nyugatán a fejlettebb országok szellemi építményeire. Fenyő István – a reformkor évtizedeinek fáradszató kutatója – Irinyi remekére, „magnum opusára” a tizenkilencedik század első felének „legkiemelkedőbb útleírása” címkéjét aggatta. (Kókay (szerk.), 1979, 512.). Lukácsy Sándor pedig úgy vélte, hogy e munkájával „Irinyi már huszonkét éves korára elkészült főművével.” (Pándi (szerk.), 1978, 696.).

[8] Vasárnapi Ujság, 1859b.

Jó darab idő után hazaérkezvén, Pozsony városában, s az országgyűlés for-
tagában mutatta meg magát.^[9] Minden eshetőségre gondolva, az ottani Íté-
ltábla vizsgabizottsága előtt jogi ismereteiből gyakorlati vizsgát tett, de később
minden idejét a közélet s a publicisztika kötötte le.^[10] A legendás Pesti Hírlapnál
– az angol, a német és a francia nyelvben való jártasságát kamatoztatva – a kül-
földi hírek rovatát vette át.^[11] A pusztai hírek, a korábban megszokott, tárgy-
szerű távirati stílusban megírt közlemények nála és általa új színt nyertek, és pártos,
a haladás mellett érvelő tartalmakkal gazdagodtak.^[12]

Ezen közben, de már ennek előtte is kötetbe szerkesztette úti jegyzeteit,
s a gondolatrendőrség, vagyis a Budán ügyködő cenzor „jóindulatába” aján-
lotta azt.^[13] Am éppen ez hiányzott e téren a leginkább. Döntést a kézirat
ügyében ugyanis két év múltával a felettes hatóság, a Könyvbíráló Hivatal
hozott, mondván, hogy az alárendelt, s egyébként döntésképtelen hivatalnok
„... azt, úgy mint sem irány, és célra, sem tárgyalási modorra, sem elvei vagy
is ötleteire nézve általában sajtó alá nem bocsáthatót attól a szokott mód és
szabály szerint mozdítsa el”.^[14]

Az elutasítás azonban hősünket nem tántorította el munkája megjelen-
tetésének szándékától, hiszen abban alapvetően egész politikai programját
s egyre markánsabb világlátását is megfogalmazta. Ezért aztán a többek ál-
tal megtalált kerülő úthoz, a külföldi nyomtatás fortélyához folyamodott,
s a mű németföldön, Hálában, vagyis Hallében került ki a nyomdagépek alól.^[15]

Hogy „Úti jegyzete” mennyire fontos volt számára, azt későbbi munkás-
sága mutatta meg. Mind termékenyebbé izmosodó publicisztikájában, cik-
keinek, tanulmányainak soraiból ugyanis elsősorban nyugat-európai nap-
lójának problémakörei köszöntek vissza. Azokban újra és újra körüljárta
mindazt, amit a „múlt és a jelen szembesítésének” örve alatt megkerülhet-
lennek ítélt.^[16]

[9] Nyugati tartózkodása, ismerkedése a „világgal” egy szűk esztendőttel tett ki (Kovács, 1972, 105.).

[10] A Pesti Hírlap mellett másutt is megjelentek írásai. Így – többek között – az Életképekben is, ahol
„Páris és a franciák” címen, hat folytatásban foglalta össze párizsi tapasztalatait. Ld. Zsoldos, 1971, 199.

[11] A lapot Kossuth után Szalay László szerkesztette, majd a stafétabotot tőle Csengery Antal vette át.
Eötvös József mellett itt publikált Trefort Ágoston is.

[12] Irinyi bemutatkozó írásában programjáról így vallott: „... azon lesz, hogy a’ külföldi események
magyar szemüveg alá helyezve, ‘s a’ lap szellemével összhangzóan, mint organicus egésznek egyik kie-
gészítő része, jussanak a’ közönség elébe.” (Pesti Hírlap, 1844).

[13] Vélhetően e munka pár hónapnál több időt nem igényelt részéről (Kovács, 1972, 106.).

[14] C 120 1845 Protocolla sessionum 352. Idézi: Kovács, 1972, 106.

[15] Irinyi, 1846.

[16] Fenyő, 1987, 114.

Ezek sorában találkozhatott a szerzőtől a kortárs közönség a központi és a helyi hatalom viszonyának taglalásával, kevésbé eufemisztikusan: a centralizációval kapcsolatos nézeteivel,^[17] a Visegrád címen közzétett, s a reformok hazai esélyét latolgató „szép” dolgozatával, valamint az országgyűlés rendezéséről írott kismonográfiájával. De mindenek fölött a Bajza József szerkesztésében napvilágot látott, ellenzéki programkötetben publikált tanulmánya váltott ki hatást, amelyben a sajtószabadság megvalósításának peremfeltételeit szedte csokorba, s az általa megálmodott sajtótörvény huszonöt pontos tervezetével – minden bizonnyal – befolyással kívánt lenni a majdani törvényhozók gondolkodására is.^[18] Irinyi korának sajtóviszonyairól itt már a korábbiaknál jóval határozottabban nyilatkozott, s plánumának iránya, kategorikus cenzúraellenessége^[19] kijelölte a sajtó felszabadításához vezető utat.^[20]

A történelem sodrása, személyes jó sora is úgy hozta, hogy erre az útra társaival, a márciusi ifjakkal fél évvel később maga is rátalált. A készülődő pesti forradalom vezérkarában a haladást, a radikális változást követelők között az ő keze formálta végső alakjába a hírneves Tizenkét Pontot, hogy aztán másnap, azon az esős őszre emlékeztető tavaszi napon, március 15-én is ott legyen a politikai földrengés epicentrumában. Az ifjak „a nagy nap reggelén” – ötezerre duzadó követő kíséretében, a Tizenkét Ponttal és a Nemzeti Dallal felszerelve –, tíz óra tájban érték Landerer és Heckenast nyomdájához. Az ifjak vezérkarából páran – Petőfi, Jókai, Irinyi és Vasvári – a vers és a Pontok kinyomtatását kérték, s hogy ez – lévén, hogy a dokumentumok a cenzori engedélynek híján voltak – ne ütközzék akadályba, Irinyi szolgált megoldással. Odalépvén az egyik géphez, hangos szóval deklarálta: „Ezt a sajtót a nép nevében ezennel lefoglaljuk s követeljük kézírataink kinyomtatását.”^[21]

A többi már ismert a krónikások tollából, Klió munkásainak kötetéből. A forradalom egy pillanatra magasba repítette a pesti mozgalom vezetőit. Irinyire is fontos kihívások vártak, s ő mindenütt elől járt. Még azon a délelőttön ő mutatta be a városháza előtt egybegyűlt tömegnek a cenzúra nélkül sokszorosított Tizenkét Pontot, majd délután a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről beszélt és magyarázott hallgatóságának. Két nappal később tagja lett a Pest város közgyűlése által felállított választmánynak, amely aztán kisajtolta a Helytartótanácsból a cenzúra eltörlését, s kiszabadította fogságából a sajtóvétség okán raboskodó Táncsics Mihályt.^[22] Több forradalmi testületnek lett még márciusban tagjává; így a pesti

[17] Ld. ezekre: Pesti Hírlap, 1845a; Pesti Hírlap, 1845b; Pesti Hírlap, 1845c; Pesti Hírlap, 1845d.

[18] A programkötet Ellenőr címen vált ismertté, amelyben a haladás radikálisabb hívei mind megszólaltak. Ld. erre: Hermann, 2010, 520.

[19] „Az önkény mezején nincs semmi oly megrögzött romlottsággal teljes, mint a cenzúra” – rögzítette ily módon a gondolatrendőrséggel szemben kialakított álláspontját.

[20] Bényei, 1994, 82-83.

[21] Kosáry, 1985, 37-42.

[22] Pesti Hírlap, 1848, 230.

Közbátorságra Ügyelő Választmányon^[23] túl, Petőfivel, Vasvárival, Jókaiival, Degrével együtt, beválasztották a Pest megyei állandó választmány tagjai sorába is.^[24]

A megalakuló minisztériumban is feladatok vártak rá. A nádor ugyanis negyvennyolc áprilisában titkárnak nevezte ki a Klauzál vezette minisztériumba. Ám a könyökvédős hivatalnoki pálya nyilvánvalóan kevésbé „smakkolható” neki. Így azután íróasztalától – ha egyáltalán jutott volna az idő tájt neki, vagy bárki másnak ilyen alkalmatosság – már a negyedik napon elbúcsúzott.^[25] Figyelmét ekkor már az országos politika kötötte le; s lassan-lassan elkezdte a felkészülést a törvényhozói feladatra.

Az első népképviselői választáson sikerrel vette az akadályokat, midőn az országgyűlés alsótábláján, a Bihar megyei Hosszúpályi kerületének képviselőletében mandátumot nyert.^[26] Szakmai munkásságának elismeréseként július 7-én, Deák Ferencsel, Ghiczy Kálmánnal, Nyáry Pállal, Kazinczy Gáborral és másokkal a házszabály kidolgozásával megbízott választmány tagjává választották.^[27] A Házson belül egyébként – hűen korábbi értékválasztásához – az ellenzéki honatyák között foglalt helyet, majd tagja lett a forradalom következetes híveit összegyűjtő Egyenlőségi Társulatnak. Szeptemberben már Kossuth támogatójaként tarthatták számon, aki hamarosan Teleki László mellé nevezte ki titkárként a párizsi követségre. Hét lázas hónap, a forradalom és a szabadságharc ügyeinek külföldi népszerűsítését célul kitűző munka várt rá. Főnöke 1849 májusában küldte haza, s hozta magával Teleki nemzetiségekkel való megbékélést célzó föderációs koncepcióját. A képviselőházban még két alkalommal kapott szót, „mindkétszer elveihez, addigi pályájához méltóan” nyilatkozott.

Világos után – mint oly sokaknak – menekülnie kellett. Az üldözők, a megtorlás emberei Grázban leltek rá; onnan szállították haza Pestre. Hosszú hónapok vártak rá a rettegett és gyűlölt Újépületben. A hadbírótság itt – 1850. július 4-én – kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélte. Másnap azonban neki és huszonhárom társának Haynau megkegyelmezett. Szűk kilenc év adatott még neki ennek utána. De ez már egy másik élet volt.

[23] E testület befolyására jellemző, hogy Kemény Dénes Teleki Lászlóhoz írott levelében, a politikai helyzetről szólván leszögezte, hogy – szerinte – két hatalom van, a kinevezett miniszterek és a diéta, „a másik Pesten a közbátorsági bizottmány, melynek befolyásosabb tagjai Petőfi, Irinyi stb.” (Ld. Kiss, 1972, 80.).

[24] Fenyő, 1987, 116. A fentiekén túl tagja lett Irinyi József annak a Helytartótanács által föllállított, huszonöttagú bizottságnak is, amely, jobb híján, vádasküdszéki funkcióval dönthetett az egyes sajtótermékek bírósági eljárás alá vonásáról. E grémium névsora igazán tekintélyt parancsoló volt. Soraiában kapott helyett – hogy csak a legtekintélyesebbekről szóljunk – Deák Ferenc, Vörösmarty Mihály, Klauzál Gábor, Eötvös József, Szalay László, Trefort Ágoston, Bajza József, Fényes Elek, Kemény Zsigmond, Lukács Móric, Fáy András és a márciusi ifjak közül egyedülként, Irinyi József. Ld. erre: Urbán, 2013, 1159-1219.

[25] BM eln. 1848:49. Ld. erre: F. Kiss, 1987, 536. Idézi: Urbán, 2013, 1182.

[26] Radikális társai többségének ez nem sikerült. „A márciusi fiatalok közül csak háromnak: neki, Irányi Dánielnek és a győri Lukács Sándornak adatott meg ez a tisztesség.”

[27] Pap, 1866, 24.

IRODALOM

- Aczél Eszter (2000): Irinyi József. In: Körmöczy Katalin (szerk.): *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdénk mi sem dicsőség, sem díjért.”* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- Bényei József (1994): *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról.* Stúdium Kiadó, Debrecen.
- C 120 1845 Protocolla sessionum 352.
- F. Kiss Erzsébet (1987): *Az 1848-1849-es minisztériumok.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fenyő István (1987): Utazás a múltból a jelenbe. Irinyi József úti jegyzetei. In: *Új írás.* 1987/4. sz.
- Hermann Róbert (2010): Az „Ellenőr” – egy ellenzéki zsebkönyv születése. In: *Századok.* 2010/2. sz.
- Irinyi József (1845): Átalakulásunk I. In: *Pesti Hírlap (1845a).* 1845. február 16.
- Irinyi József (1845): Átalakulásunk II. In: *Pesti Hírlap (1845b).* 1845. február 20.
- Irinyi József (1845): Átalakulásunk III. In: *Pesti Hírlap (1845c).* 1845. február 23.
- Irinyi József (1845): Átalakulásunk IV. In: *Pesti Hírlap (1845d).* 1845. február 27.
- Irinyi József (1846): *Német, francia- és angolországi úti jegyzete.* Hála.
- Kiss Dezső (1972): Petőfi Sándortól származó, rá vonatkozó, vagy vele kapcsolatos iratok és kéziratok a magyar levéltárban. In: *Levéltári Szemle.* 1972/3. sz.
- Kókay György (szerk.) (1979): *A magyar sajtó története I.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kosáry Domokos (1985): A pesti forradalom és a sajtószabadság. In: Fenyő István (szerk.): *A magyar sajtó története II/1.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács Magda (1972): Irinyi úti jegyzeteinek cenzúrázása és a sajtótörvény. In: *Magyar Könyvszemle.* 88. évf., 1972/1-2. sz.
- Ország-Világ (1907). 1907. december 22.
- Pándi Pál (szerk.) (1978): *A magyar irodalom története III.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pap Dénes (1866): *A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban I.* Ráth Mór, Budapest.
- Pesti Hírlap (1844). 1844. július 7.
- Pesti Hírlap (1848). 1848. március.
- Szabad Föld (1972). 1972. április 9. 15. sz.
- Szakács Margit (1963): Irinyi János élete és munkássága. In: Kádár Zoltán (szerk.): *Folia Archaeologia XV.* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest.
- Századunk (1941). 1941. november 25.
- Urbán Aladár (2013): Vasvári Pál kritikai életrajzához. In: *Századok.* 2013/5. sz.
- Vasárnapi Ujság (1859a). 1859. február 27.
- Vasárnapi Ujság (1859b). 1859. április 3.
- Zsoldos Jenő (1971): Szó- és szólásmagyarázatok, Forradalom. In: *Magyar Nyelvőr.* 95. évf., 1971/2. sz.